

KIRJALLISUUTTA

Ukko ja hänen sukunsa

Unto Salo, Ukko ukkosen jumala – Muinaissuomalaisten ukkosenjumala ja hänen indoeurooppalainen sukunsa. Teoksessa *Itämerensuomi – eurooppalainen maa* (toim. Kyösti Julku). *Studia historica fenno-ugrica* 2. Societas historiae fenno-ugrica, Oulu 1997. 112 sivua.

Teoksen *Itämerensuomi* – eurooppalainen maa toimittaja ja julkaisuhankkeen alullepanija Kyösti Julku toteaa teoksen kirjoittajia yhdistävän yhden tärkeän piirteen – kaikki suhtautuvat skeptisesti traditionalistien käsityksiin, joiden mukaan suomalaisten alkukotia olisi haettava Volgan mutkan seutuville tai sen itäpuolelta Uralilta. Unto Salon artikkelissa ei kuitenkaan ole nähdäkseen otettu kantaa alkukotikysymykseen, mikä ei artikkelin aihepiirin kannalta ole edes olennaista. Tavanomaisesta poikkeavaa Suomen arkeologiassa vallitsevaan tutkimustraditioon nähden on sen sijaan itse aiheenvalinta ja erityisesti se tapa, jolla tutkimusta viedään eteenpäin. Vaikka uskonnotutkimus arkeologisen aineiston pohjalta on tällä hetkellä varsin suosittua sekä muissa Pohjoismaissa että Keski-Euroopassa, suomalaisia arkeologeja ei aihepiiri ole Salon lisäksi juuri kiinnostanut. Osittain uutta on myös tutkimusmetodi, arkeologisen löytöaineiston tulkitseminen etsimällä analogiat kielihistorian, taidehistorian ja kansanrunouden piiristä. Vaikka poikkitieteisellä tutkimuksella on perinteisesti ollut vahva asema maamme arkeologiassa, sitä on pääasiallisesti esiintynyt arkeologian ja eri luonnontieteiden kesken. Aiheenvalinnallaan ja tutkimustavallaan Salokin näin ollen lunastaa paikkansa teoksen kirjoittajien rintamassa traditionalisteja vastaan.

Artikkelin otsikon mukaisesti Salo on ottanut tehtäväkseen selvittää Ukon, muinaissuomalaisten ukkosen jumalan suhdetta indoeurooppalaisen jumal maailmaan. Liikkeelle hän lähtee muinaissuomalaisesta mytologiasta ja sen lähteistä ensisijaisena kiinnekohtanaan Mikael Agricolan vuonna 1551 julkaisema Davidin psalmtarin esipuhe, jossa kuvataan hämäläisten ja karjalaisten muinaiset jumalat. Ukkosenjumala Ukkoa ja jumalluettelossa mainitun arvoituksellisen Raunin merkitystä Salo on käsitellyt aikaisemminkin. Nyt aihepiiriin käsittely laajenee ja syvenee sekä ajallisesti että alueellisesti. Ajallisesti tutkimus kattaa tyypillisen kampakeramiikan ja esihistoriallisen ajan lopun välisen ajanjakson, viitteen tuhatta vuotta, minkä lisäksi joitakin esimerkkejä muinaisen uskomusmaailman piirteistä annetaan keskiajalta ja jopa niinkin myöhäiseltä ajalta kuin 1800-luvulta. Maantieteellisesti tutkimuksessa risteillään suomalais-ugrialaisten asuttaman alueen lisäksi Skandinaviassa ja Euroopassa aina Italiaa ja Kreikkaa myöten. Myyttien ja uskomusten Salo ei vielä katso Suomessa kehittyneen esihistoriallisen ajan loppuun mennessä järjestelmälliseksi kokonaisuudeksi, varsinaiseksi uskonnoksi kulttipaikkoinen ja erikoistuneine kultinsuorittajineen. Tällaisinaan ne kuitenkin toimivat rautakautisen talonpoikaisyhteiskunnan tarpeiden ja käsitysten mukaisesti.

Artikkelin alkuosassa hän käsittelee perusteellisesti maamme muinaista uskontoa valottavan tutkimusmateriaalin luonnetta ja sen tutkimukselle ja tulkinnalle aiheuttamia lähdekrityisiä ongelmia. Sovellettaessa uskontofenologista lähestymistapaa, kuten Salo tässä käsitykseni mukaan tekee, on ehkä suurimpana vaikeutena eri tyyppisistä materiaaleista poimittujen analogioiden keskinäinen yhteensovittaminen. Vaikka arkeologisen aineiston ajoittaminen ja lähtökohdan selvittäminen on yleensä varsin helppoa, näin ei suinkaan ole laita kielihistoriallisen ja myyttiaineiston kohdalla. Salo suhtautuu artikkelissaan tähän ongelmaan hyvin vakavasti ja toteakin: »Tämä edellyttää tietenkin, että arkeologiset ja uskontohistorialliset rinnastukset ovat uskottavia. Mikäli edellä mainitut edellytykset täyttyvät, uskontohistoria saa kronologian, joka siltä on esihistoriallisen ajan osalta puuttunut. Rinnastukset ovat tietysti tulkinnanvaraisia: yksittäisinä epävarmoja, monesti kyseenalaisiakin, ja jokseenkin aina subjektiivisia. Mutta jos rinnastuksia on useita ja ne muodostavat peräkkäisyyksien sarjan, tulkinnat muuttuvat todennäköisemmiksi. Ne ovat tietysti sitä todennäköisempiä mitä useammat mytologiset piirteet rinnastuvat arkeologiaan ja kielihistoriaan ja mitä paremmin ne sopivat kronologiaan ja arkeologian ja kielihistorian perustelemaan kulttuurikehitykseen. Metodina on siis palapeli, joka kootaan mahdollisimman vähin olettamuksin, tieteellisen ekonomian periaatteiden mukaisesti.»

Tutkimus on rakennettu toisin kuin arkeologiassa monesti tehdään: nyt ei edetäkään vanhemmasta nuorempaan vaan päinvastoin uusimmista ilmiöistä yhä vanhempiin ja vanhempiin, mikä antaa käsittelylle

jännittävän, jopa salapoliisikertomusta muistuttavan juonen. Huolimatta tutkimusteeman ajallisesta ja alueellisesta laajuudesta ja monenlaisia erilaisia ilmiöitä käsittävästä lähdeaineistosta, kertomuksen juoni pysyy koossa hämmästyttävän hyvin – punaisena lankana on jo otsikossa mainittu indoeurooppalaisuus ja sen merkitys esihistorian eri ajanjaksoina eläneiden suomalaisten uskonnollisten käsitysten synnylle ja maailmankuvan muotoutumiselle. Artikkelin lopussa on vielä laaja yhteenvedo, jossa kerrataan tutkimuksen tärkeimmät tulokset, nyt kronologisessa järjestyksessä vanhemmasta nuorempaan.

Koska tutkimuksen lähdeaineisto on rajattu käsittämään ainoastaan muutamia esineryhmiä, lähinnä kirveitä ja tulentekovälineitä, muinaisesta uskonnosta saatu kuva painottuu eri tavalla kuin aikaisemman tutkimuksen antama kuva, joka on saatu analysoimalla ja tulkitsemalla pääasiallisesti eriaikaisia haualöytöjä. Tämä ei tarkoita sitä, että nyt saatu tutkimustulos olisi ristiriidassa perinteisten, maamme muinaista uskontoa koskevien käsitysten kanssa. Päinvastoin se täydentää ja monipuolistaa kokonaiskuvaa ja antaa meille mahdollisuuden entistä kokonaisvaltaisemmin ymmärtää esihistorian eri jaksoina eläneiden ihmisten uskomusmaailmaa ja sen asemaa heidän taloudellisissa ja sosiaalisissa toimintastrategioissaan.

Salon artikkeli onkin tärkeä lisä Suomen arkeologiseen kirjallisuuteen ensimmäisenä laajana, kristinuskoa edeltävää uskomusmaailmaa koskevana selvityksenä. Toivottavasti Salon innovatiivisella ja uusia ajatuksia sisältävällä ja herättävällä artikkelilla tulee olemaan toisenkinlainen merkitys – rohkaista tulevaa tutkimusta tarttumaan myös aineiston arkeologista primaaritulkintaa syvempää symbolisten sisältöjen selvittämistä edellyttäviin tutkimustehtäviin. Erityisen kiitoksen ansaitsee myös artikkelin laaja ja monipuolinen, peräti 81 kuvaa käsittävä kuvitus, johon nyt annetut tulkinnat suuressa määrin tukeutuvat ja joka tarjoaa myös lukijalle mainion tilaisuuden oman kuvallisen hahmottamiskykynsä testaamiseen.

Paula Purhonen

Tallinnan seudun asutuksen, yhteiskunnan ja viljelyksen pronssi- ja rautakautinen kulttuurihistoria

Valter Lang, *Muistne Rävala. Muistised, kronoloogia ja maaviljelusliku asustuse kujunemine Loode-Eestis, eriti Pirita jõe alamjooksu piirkonnas*. 1–2 köide. 629 sivua, 67 kuvataulua, Tallinn 1996. Väitöskirja, tarkastettu Tarton yliopistossa 17. 12. 1996.

1. Yleistä

Työ liittyy Viron aikaisempaan arkeologiseen tutkimukseen, erityisesti 70- ja 80-luvulla tehtyyn kientätyöhön, johon kirjoittaja on itse hyvin aktiivisesti osallistunut. Hänen kaivauksiensa kohteina ovat olleet mm. kalmistot ja muinaispellot. Kaivauksensa hän julkaissut lukuisina artikkeleina, joiden tulokset hän väitöskirjassaan kokoaa ja kehittää. Muokkaustyö alkoi jo neuvostovallan aikaisesta kandidaatintutkimuksesta, joka ei marksilaisen ideologian pakkopaidan vuoksi kuitenkaan kirjoittajaansa tyydyttänyt. Sitä seurannut tutustuminen muussa Euroopassa suoritettuun tutkimukseen lavensi ja syvensi hänen tieteellistä katsomustaan.

2. Tutkimusalue

Tutkimusalue käsittää Tallinnan seudun: lännestä itään luetellen Vasalemmen joen itävarren sekä Keilan, Väänän, Piritan, Jõeletmen ja Jägalan jokien alajuokset, yhteensä n. 75 km:n pituisen, suunnilleen 25 km leveän rannikkokaistaleen. Tässä laajuudessaan tutkimusalue on kuitenkin lähinnä kehys, johon kirjoittaja sijoittaa varsinaisen syväanalyysin tulokset. Syväanalyysi näet kohdistuu Pirita-joen alajuoksuun. Analyysinsä lähtökohdaksi kirjoittaja esittelee Pirita-joen alajuoksun erityisesti viljelyn ja karjanhoidon kannalta. Alueeseen kuuluu karu, viljelyyn sopimaton rantamatalikko sekä Pohjois-Viron tasanko. Tasangon pohjoisvyöhykkeessä on laajoja kallionpäällisiä multakerroksia, joita on viljelty alusta lähtien; ohuutensa vuoksi ne ovat paikoin köyhtyneet, kuten käytöstä jääneet muinaispellot osoittavat. Etelämpänä on viljavia, viljelyyn jo varhain otettuja moreenialueita; paikoin niitä vaivaa liika kosteus. Kirjoittaja toteaa, että Pirita-joen alajuoksu vastaa luonnonmaantieteen näkökulmasta koko tutkimusaluetta ja on siten alueellisesti edustava.